

„Polonus pancerny, wąsaty, kontuszowy” – Jan III Sobieski, ideał Sarmaty

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Galeria zdjęć interaktywnych](#)
- [Sprawdź się](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- Źródło: *Pisma do wieku i spraw Jana Sobieskiego*, t. 1, wybór F. Kluczycki, Kraków 1880, s. 5.
- Źródło: *Kult Jana III Sobieskiego i wiktorii wiedeńskiej (1683) w polskiej kulturze i tradycji*, „Czasy Nowożytne” 2010, t. 23, s. 48.
- Źródło: Jan Sobieski, *Listy do Marysieńki*, t. 2, oprac. L. Kukulski, Warszawa 1973, s. 214–215.
- Źródło: Julian Krzyżanowski, *Jan Sobieski w tradycji anegdotycznej*, [w:] tegoż, *Paralele. Studia porównawcze z pogranicza literatury i folkloru*, Warszawa 1977, s. 382.
- Źródło: Władysław Konopczyński, *Od Sobieskiego do Kościuszki: szkice - drobiazgi, fraszki historyczne*, Kraków 1921, s. 9.
- Źródło: Janusz Woliński, *Z dziejów wojny i polityki w dobie Jana Sobieskiego*, Warszawa 1950, s. 15.
- Źródło: Józef Kraszewski, *Wizerunki królów i książąt polskich*, Warszawa 1888, s. 7–8.
- Źródło: Henryk Sienkiewicz, *Pan Wołodyjowski*, Warszawa 1991, s. 34.
- Źródło: Urszula Augustyniak, *Mentalność i obyczaj sarmacki*.

Alegoria Jana III Sobieskiego jako tiumfatora na miedziorycie duńskiego rytownika Romeyna de Hooghe (1675)

Źródło: domena publiczna.

Dwudziestodwuletnie panowanie Jana III Sobieskiego zapewniło nękanie wojnami oraz buntami kozackimi Rzeczypospolitej ostatnie lata chwały i względnej stabilizacji. Polska szlachta tytułowała króla *primus inter pares*, wychwalając Sobieskiego za inteligencję, waleczność, naturalność, swobodę i dowcip. Największą zaletę władcy stanowił jednak fakt, że Sobieski był ucieleśnieniem ideału rycerza – Sarmaty stojącego na straży narodowych wartości – szlacheckich obyczajów, religii katolickiej, patriotyzmu.

Twoje cele

- Wyjaśnisz, dlaczego król Jan III Sobieski był uznawany za modelowego Sarmatę.
- Opiszysz, w jaki sposób funkcjonował mit Jana III Sobieskiego w szlacheckiej Rzeczypospolitej.
- Poznasz różne malarskie wizerunki Jana III Sobieskiego.
- Przeanalizujesz fragmenty utworów literackich oraz rozpraw, w których jest mowa o postaci Jana III Sobieskiego, zwracając uwagę na sposób prezentacji króla.

“

Stanisław Żółkiewski – fragment obrazu Jana Matejki
Stefan Batory pod Pskowem, XIX wiek

Źródło: domena publiczna.

Kluczycki, Kraków 1880, s. 5.

Jan Sobieski herbu Janina wywodził się z senatorskiego rodu i był prawnukiem hetmana wielkiego koronnego [Stanisława Żółkiewskiego](#). Przodkowie przyszłego króla mieli ogromne zasługi przede wszystkim w walkach z Turkami i Tatarami. Sam Sobieski wspominał:

Pisma do wieku i spraw Jana Sobieskiego

[...] pradziad, dziad, wuj i brat
rodzony od pogańskiej położony
ręki; jakiego przykładu w domach,
lubo rycerskich i wojennych,
podobno mało się trafiało.

Źródło: *Pisma do wieku i spraw Jana Sobieskiego*, t. 1, wybór F.

Zamek w Żółkwi (dzisiejsza Ukraina), siedziba hetmana Stefana Żółkiewskiego oraz rodu Sobieskich
Źródło: domena publiczna.

W rezydencji Sobieskich w Żółkwi postać hetmana Stanisława Żółkiewskiego była otaczana prawdziwym kultem. Jan, przyszły król, był wychowywany w atmosferze głębokiego patriotyzmu i poszanowania narodowych tradycji. Odebrał staranne wykształcenie – studiował na wydziale filologicznym Akademii Krakowskiej, podróżował do krajów Europy Zachodniej oraz Turcji. Doskonale znał łacinę i francuski, porozumiewał się także po włosku, angielsku, niemiecku, tatarsku i turecku. Bardzo ważnym elementem jego wykształcenia było opanowanie sztuki wymowy (*ars rhetorica*); umiejętność ta okazała się kluczowa podczas wygłaszania przez króla mów sejmowych.

Błyskotliwa kariera wojskowa uczyniła Jana Sobieskiego jednym z najbardziej poważanych mężów w Rzeczypospolitej. Szlachta polska chciała widzieć w hetmanie wielkim koronnym swojego króla. Jak zauważa Kazimierz Maliszewski:

“ ***Kult Jana III Sobieskiego i wiktorii wiedeńskiej (1683) w polskiej kulturze i tradycji*** ”

Sobieski okazał się najdoskonalszym typem szlachcica – Polaka, z wszystkimi jego wadami i cnotami. Wyniesiony na tron w 1674 roku, stał się uosobieniem ideałów i nadziei społeczeństwa polskiego, nękanego licznymi wojnami w XVII wieku. Jako zwycięski hetman spod Chocimia w 1673 roku, a następnie król-pogromca potęgi tureckiej pod Wiedniem w 1683 roku Sobieski został uznany za bohatera narodowego i wodza walczącego w obronie wiary chrześcijańskiej i ojczyzny.

Źródło: *Kult Jana III Sobieskiego i wiktorii wiedeńskiej (1683) w polskiej kulturze i tradycji*, „Czasy Nowożytne” 2010, t. 23, s. 48.

Odniosłszy zwycięstwo pod Wiedniem, jako wzorowy Polak i katolik, wysłał do papieża Innocentego XI depeszę o treści: „*Venimus, vidimus et Deus vicit*”. Bożą łaskę i bohaterstwo polskich rycerzy podkreślał także w liście do żony, królowej Marysieńki:

“ Jan Sobieski

Listy do Marysieńki

Bóg i Pan nasz, na wieki błogosławiony, dał zwycięstwo i sławę narodowi naszemu, o jakiej wieki przeszłe nigdy nie słyszały.

Źródło: Jan Sobieski, *Listy do Marysieńki*, t. 2, oprac. L. Kukulski, Warszawa 1973, s. 214–215.

Jan Tricius, *Jan III Sobieski*, ok. 1680
Źródło: domena publiczna.

Polska szlachta uznawała Sobieskiego za wzór Sarmaty – doskonałego mówcy sejmikowego, **mediatora**, działacza. Chętnie porównywano go do rzymskiego boga wojny Marsa lub biblijnego Mojżesza, twierdząc, że ochronił mieszkańców Rzeczypospolitej przed Turkami niczym żydowski patriarcha, który wyswobodził lud Izraela z niewoli egipskiej. W tradycji sarmackiej chętnie rozpowszechniano opowieści o „dobrym królu Janie” – wskazywano źródła i studnie, przy których Sobieski poił konie, zwracano uwagę na drzewa i kamienie, gdzie władca miał wypoczywać. Powszechnie znane były jego łowieckie przygody.

Julian Krzyżanowski zwracał uwagę na kult, jakim w Rzeczypospolitej otaczano Jana III Sobieskiego:

Julian Krzyżanowski

Jan Sobieski w tradycji anegdotycznej

[...] o królu Janie opowiadano sobie tam, gdzie nie docierały pisma sławie królewskiej poświęcone, po dworach szlacheckich, po chatach dworskich, po małomiasteczkowych klasztorach, a nawet po karczmach i krzywych domkach żydowskich. W tradycji szlacheckiej i ludowej podkreślano, że Sobieski był królem rodakiem, najbardziej polskim z monarchów zajmujących tron Piastów i Jagiellonów. Często dawano także przykłady jego swojskiego zachowania, umiejętności obcowania ze zwykłymi szlachcicami, a nawet prostymi ludźmi.

Źródło: Julian Krzyżanowski, *Jan Sobieski w tradycji anegdotycznej*, [w:] tegoż, *Paralele. Studia porównawcze z pogranicza literatury i folkloru*, Warszawa 1977, s. 382.

Król miał brać udział w weselu chłopskim w Jaworowie, nucić wołoskie i kozackie **dumki**, tańczyć z wiejskimi kobietami. Według innej rozpowszechnianej opowieści zjawił się wraz ze swoim orszakiem we Lwowie na ślubie malarza, Rusina z pochodzenia, aby okazać mu w ten sposób swój szacunek. Do ulubionych zajęć Jana III Sobieskiego, poza wojaczką, należały dyskusje w gronie zaufanych oraz studiowanie map w królewskiej bibliotece.

W kulturze polskiej utrwaliły się dwa różne wizerunki Jana III Sobieskiego. Z jednej strony postrzegano go jako bohatera spod Wiednia, z drugiej – skupiano się na swojskich,

sarmackich rysach jego osobowości, podkreślano, że zawsze był obok swoich szlacheckich braci. Historyk Władysław Konopczyński pisał o legendzie Sobieskiego:

((Władysław Konopczyński

Od Sobieskiego do Kościuszki: szkice - drobiazgi, fraszki historyczne

Do kogo z nas Polaków w wieku młodocianym nie przemówi ten z epopei hetman - król. Polonus pancerny, wąsaty, kontuszowy i tak cudownie kolorowy, kogo nie oczaruje chrzęstem zbroi, skinieniem buławy, wiewem rozpostartych sztandarów, furkotem tysięcznych piór husarskich? Kogo z nas dojrzałych nie wzruszy choć na chwilę liryzm jednej z najtkliwszych miłości, jakie tylko zna historia serc polskich? Kto z najdojrzałych badaczy nie przejmie się tragizmem opadnięcia orlich jego skrzydeł po górnym locie.

Źródło: Władysław Konopczyński, *Od Sobieskiego do Kościuszki: szkice - drobiazgi, fraszki historyczne*, Kraków 1921, s. 9.

Śmierć Jana III Sobieskiego w 1696 roku została uznana przez polskie społeczeństwo za **niepowetowaną** stratę dla narodu i zapowiedź przyszłych kataklizmów, przed którymi, jak wierzono, miało bronić naród samo imię „lwa Lechistanu”:

((Janusz Woliński

Z dziejów wojny i polityki w dobie Jana Sobieskiego

[...] po całej Polsce rozbrzmiewały dzwony z wieżyc kościelnych nad świeżą królewską mogiłą; grały podzwonne, nie tylko nad śmiertelnymi szczątkami bohaterskiego króla-wojownika - żałobnie głosiły, że wraz z nim schodzi do grobu wielkość i świetność Jagiellońskiej Rzeczypospolitej.

Źródło: Janusz Woliński, *Z dziejów wojny i polityki w dobie Jana Sobieskiego*, Warszawa 1950, s. 15.

Słownik

dumka

ukraińska pieśń najczęściej o rzewnym, melancholijnym nastroju

formacja

(łac. *formatio*) – kształtowanie, tworzenie, formowanie

hiperbola

(gr. *hyperbolê* – przerzucenie, przesada) – zwrot stylistyczny polegający na zamierzonej przesadzie w opisie przedmiotu lub zjawiska, np. morze bezbrzeżne

inklinacja

(łac. *inclinare* – nakłaniać) – skłonność, upodobanie, sympatia, pociąg do kogoś lub czegoś

kompensacja

(łac. *compensatio*) – wyrównywanie własnych braków w jakiejś dziedzinie lub umniejszanie roli niepowodzeń przez wzmożoną aktywność w innej dziedzinie lub doskonalenie pozytywnych cech

mediator

(łac. *medius* – średni, pośredniczący) – pośrednik w sporze mający doprowadzić do zgody między zwaśnionymi stronami

niepowetowany

taki, którego nie da się wynagrodzić

litota

(gr. *litótēs* – prostota) – pomniejszenie, zastąpienie jakiegoś określenia, najczęściej epitetu jego zaprzeczonym przeciwstawieniem w celu złagodzenia ostrości wypowiedzi, np. niemądry zamiast głupi

paszkwilancki

(wł. *pasquillo*) – złośliwy, szyderczy, oszczerczy

sakralizacja

(łac. *sacer* – święty, poświęcony) – uświęcenie, nadanie czemuś religijnego charakteru

Galeria zdjęć interaktywnych

Polecenie 1

Przyjrzyj się wizerunkom Jana III Sobieskiego. Stwórz mapę myśli, na której umieścisz jak najczęściej określić odnoszących się do wyglądu, zachowania i sposobu prezentacji władcy na poszczególnych obrazach. Zwróć uwagę na to, w jakich okolicznościach portretowano króla.

Polecenie 2

Stwórz mapę myśli, na której wskażesz jak najczęściej sarmackich inklinacji Jana III Sobieskiego. Weź pod uwagę takie kategorie, jak: strój, język, zachowanie, rozrywki i upodobania, stosunek do ojczyzny.

autor nieznany, *Zofia Teofila Sobieska z synami*, 1862

Źródło: domena publiczna.

Sprawdź się

Pokaż ćwiczenia:

Ćwiczenie 1

Legenda Jana III Sobieskiego pełniła w polskim społeczeństwie funkcję:

☐ represyjną

☐ kulturotwórczą

☐ kompensacyjną

☐ formacyjną

☐ sakralną

Przeczytaj fragment *Wizerunków królów i książąt polskich* autorstwa Józefa Ignacego Kraszewskiego, a następnie określ stosunek króla Jana III Sobieskiego do kwestii wymienionych w tabeli.

((Józef Kraszewski

Wizerunki królów i książąt polskich

Piękna, poważna, acz nieco spowszedniałego typu fizygnomia Jana III, jakąśmy nawykli widywać na powszechnie znanych wizerunkach jego — daleką jest od zupełnego wyrażenia, czem ten człowiek był w istocie. Krew, temperament, wychowanie, sfery, wśród których się obracał w ciągu życia, uczyniły go daleko wielostronniejszą, wyrazistszą, i trudniejszą do scharakteryzowania postacią, niż ta, pospolita, w jakiej go nam wystawiają.

Wszystko tu wejść musi w rachubę, co się na utworzenie tej postaci składało: polska, szlachecko-pańska krew stara, krew rolników i rycerzy, dygnitarzy i gospodarzy, wychowanie domowe, narodowe, religijne, karne, potem europejskie, wielostronnie, na wszelkie życia ewenta przygotowujące. Tradycje domowe nie zacierają się późniejszymi wrażeniami; ogłoda europejsko-francuzka pokrywa je tylko jakby świetną, przejrzystą warstwą. Życie się i zaznajomienie z tem, co cywilizacja ówczesna miała najwykwintniejszego, nie psuje gruntu człowieka. Szlachcic polski miał to zawsze do siebie, że się łatwo z francuzkim obyczajem i mową bratał. Tak i Sobieski; ale silna podstawa surowego domowego wychowania została nienaruszoną.

Przyswojenie sobie języków obcych zawsze człowieka wielostronniejszym czyni. Sobieski umiał ich kilka, i to doskonale. Francuzkim i łacińskim władał jak własnym. Podczas wiedeńskiej wyprawy on jeden nie miał żadnej trudności w porozumiewaniu się z obcymi, równie ze szpiegiem tureckim, jak z księciem saskim, który oprócz własnego języka, żadnego innego nie rozumiał.

W tych kołach, w których się obracał za panowania Jana Kazimierza

i elekcyi Wiśniowieckiego, język i obyczaj francuzki był panującym. Czytano romanse, i zapożyczone z nich imiona nadawano sobie w wykwintnem towarzystwie, zepsutem już, lekkomyślnem, naśladowaniem obyczaje stolicy nad Sekwaną, która ton całej Europie dawała.

Sobieski jednak — a ma to swe wielkie znaczenie — ten sam Sobieski, którego Marysieńka upewnia, że doskonale pisze po francuzku, — sukni eleganckiej Francuzów nie wdziewa, zachowuje polską twarz wąsatą i strój starodawny; nie wyrzeka się własnego kraju, chociaż ten swoją rubasznością i szorstkim obyczajem braci szlachty jaskrawo odbija od wydelikacenia i wykwinatów francuzkich.

Źródło: Józef Kraszewski, *Wizerunki królów i książąt polskich*, Warszawa 1888, s. 7–8.

język francuski

edukacja

podróże zagraniczne

moda francuska

Ćwiczenie 3

Wskaż zabiegi wykorzystane przez Józefa Ignacego Kraszewskiego w celu idealizacji postaci Jana III Sobieskiego:

- ☐ zastosowanie litot w przypadku mówienia o wadach króla
- ☐ hiperbolizowanie zasług i pozytywnych cech władcy, umniejszanie wad i błędów
- ☐ zastosowanie znacznej liczby słów oraz sformułowań nacechowanych emocjonalnie
- ☐ zastosowanie kontrastu pozwalającego ukazywać władcę na tle osób powszechnie pogardzanych, krytykowanych
- ☐ odwoływanie się do kariery wojskowej i politycznej władcy

Ćwiczenie 4

Wyjaśnij znaczenie pojawiających się w tekście Józefa Ignacego Kraszewskiego sformułowań odnoszących się do Jana III Sobieskiego.

1. „Tradycje domowe nie zacierają się późniejszymi wrażeniami; ogłoda europejsko-francuzka pokrywa je tylko jakby świetną, przejrzystą warstwą”.

2. „[...] nie wyrzeka się własnego kraju, chociaż ten swoją rubasznością i szorstkim obyczajem braci szlachty jaskrawo odbija od wydelikacenia i wykwintów francuzkich”

Przyjrzyj się obrazom, na których uwieczniona została bitwa pod Chocimiem. Odszukaj na nich Jana III Sobieskiego. Wyjaśnij, jaki zabieg zastosowali artyści, przedstawiając polskiego władcę. Wymień elementy, które wskazują na zastosowanie tego zabiegu.

Józef Brandt, *Bitwa pod Chocimiem*, 1867

Źródło: domena publiczna.

Zapoznaj się z fragmentem *Pana Wołodyjowskiego* Henryka Sienkiewicza. Wskaż wszystkie cechy hetmana Jana Sobieskiego, które zjednały mu szacunek i uwielbienie polskiej szlachty.

((Henryk Sienkiewicz

Pan Wołodyjowski

[fragment]

Dalszą rozmowę przerwało przybycie nowego gościa. Żołnierze, zajęci panem Wołodyjowskim, nie słyszeli, jak ów gość zajechał, i spostrzegli go dopiero teraz, we drzwiach. Był to mąż ogromny, wspaniałej tuszy i postawy, twarz miał rzymskiego cezara, w niej potęgę, a zarazem iście monarszą dobroć i łaskawość. Zgoła był inny od tych wszystkich żołnierzy, niezmiernie większy, i stał wobec nich, jakoby król ptaków, orzeł, stanął wobec jastrzębi, rarogów, kobuzów...

— Pan hetman wielki! — zawołał Ketling i skoczył, jako gospodarz, witać.

— Pan Sobieski! — powtórzyli inni. Wszystkie głowy pochyliły się w pełnym uszanowania pokłonie.

Prócz Wołodyjowskiego wiedzieli wszyscy, że pan hetman przyjedzie, bo się był Ketlingowi obiecał, a jednak przybycie jego tak silne wywarło wrażenie, że przez chwilę nikt pierwszy ust nie śmiał otworzyć. Łaska też to była nadzwyczajna. Ale pan Sobieski kochał nad wszystko żołnierzy, zwłaszcza tych, którzy już z nim tylekroć tratowali po karkach czambułów tatarskich; uważał ich jakoby za rodzinę swoją i przeto właśnie postanowił powitać Wołodyjowskiego, pocieszyć go, wreszcie okazaniem niezwykłego faworu i pamięci wśród szeregów zatrzymać. Więc powitawszy się z Ketlingiem wyciągnął zaraz ręce ku małemu rycerzowi, a gdy ów się zbliżył i za kolana go chwycił, ścisnął mu dłońmi głowę.

— No, stary żołnierzu! — rzekł — no! Boża ręka cię przycisnęła do ziemi,

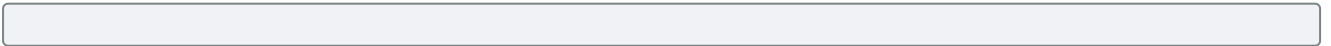
aleć cię ona podniesie i pocieszy... Bóg z tobą! Już też zostaniesz z nami... Szlochanie wstrząsnęło piersią pana Michała.

— Ostanę! — rzekł wśród łez.

— To i dobrze, takich mi jak najwięcej! A teraz, stary towarzyszu, przypomnijmy te czasy, kiedyśmy to w ruskich stepach pod namiotami do uczty siadali. Dobrze mi między wami! Dalej, gospodarzu, dalej!

— Vivat Joannes dux! — zakrzyknęły wszystkie głosy. Uczta się rozpoczęła i trwała długo. Nazajutrz przysłał pan hetman dla Wołodyjowskiego bułanego dzianeta wielkiej wartości”.

Źródło: Henryk Sienkiewicz, *Pan Wołodyjowski*, Warszawa 1991, s. 34.

Przeczytaj fragment artykułu Urszuli Augustyniak *Mentalność i obyczaj sarmacki*. Sformułuj tezę, która wyłania się z rozważań autorki, oraz wskaż dwa przykłady, które podaje na jej poparcie. Nie cytuj.

((Urszula Augustyniak

Mentalność i obyczaj sarmacki

Charakteryzując gust i upodobania estetyczne Jana III, powieściopisarz i historyk Władysław Łoziński określił go jako „ostatniego przedstawiciela sarmacko-wschodniego obyczaju”. Teza ta się upowszechniła i w potocznej świadomości Sobieski to ostatni z polskich monarchów hołdujący tradycyjnym, sarmackim obyczajom. Trudno jednak się z nią zgodzić. Jan III był bibliofilem, znakomicie znającym literaturę zachodnioeuropejską (zwłaszcza francuską), człowiekiem wykształconym, tolerancyjnym, mecenasem sztuki. Czy może być uznany za uosobienie Sarmaty ze względu na upodobanie do wizerunków w stroju polskim, w delii czy zaponie spiętej broszą lub w karacenie – zbroi nawiązującej do mitu starożytnych Sarmatów? Taką kreację króla wykorzystywali, wbrew jego intencjom, wrodzy mu dworacy Leopolda I, którzy całą zasługę zwycięstwa nad Turkami pod Wiedniem przypisywali cesarzowi i przekazali historiografom austriackim obraz polskiego władcy bliski wizerunkowi orientального satrapy. Przykładem karykaturalna charakterystyka Jana III autorstwa pisarza Waltera von Molo: >> Był to krępy mężczyzna, średniego wzrostu, ubrany jaskrawo w czerwień i zieleń, z wieloma pobrzękującymi srebrnymi łańcuchami na szyi i piersi. Jego okrągła, krótko podgolona głowa była chytra. Po obu stronach brutalnych ust zwisały cienkie wąsy. Mówił z nieszczerą gwałtownością równie bez związku, jak pyszałkowato. Ponieważ Turcy byli jego bezpośrednimi sąsiadami, zdecydował się zwalczać ich na cesarskich ziemiach. Cesarz i papież zapłacili mu za to dużo pieniędzy. To dawało mu dobre widoki wydobycia następnym razem jeszcze większej sumy od Francji za

wyprawę przeciw cesarzowi”.

Abstrahując od wiarygodności tego paszkwilanckiego wizerunku, stanowi on ostrzeżenie przed nadmiernym eksploatowaniem przez historyków polskich stereotypu postaci bohatera spod Wiednia jako Sarmaty. Takie bowiem ujęcie przyczynia się do traktowania Rzeczypospolitej czasów Jana III w kategoriach anomalii ustrojowej i kulturowej na tle cywilizowanej Europy Zachodniej.

Źródło: Urszula Augustyniak, *Mentalność i obyczaj sarmacki*.

Teza autorki:

Argumenty:

Ćwiczenie 8

Wskaż dwie konsekwencje powszechności sarmackiego mitu Jana III Sobieskiego w Europie, o których wspomina Urszula Augustyniak w tekście *Mentalność i obyczaj sarmacki*.

Ćwiczenie 9

Odnosząc się do poznanych fragmentów artykułów i utworów literackich oraz innych tekstów kultury, udowodnij, że mit postaci Jana III Sobieskiego pełnił w polskiej kulturze funkcję terapeutyczną.

Praca domowa

Wskaż postać historyczną, która pełniła w polskiej kulturze rolę podobną do odgrywanej przez Jana III Sobieskiego. Zastanów się, czy i jakie znaczenie ma kultywowanie pamięci o takich bohaterach.

Dla nauczyciela

Autor: Marta Kulikowska

Przedmiot: Język polski

Temat: „Polonus pancerny, wąsaty, kontuszkowy” – Jan III Sobieski, ideał Sarmaty

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum, zakres podstawowy

Podstawa programowa:

Zakres podstawowy

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

I. Kształcenie literackie i kulturowe.

1. Czytanie utworów literackich. Uczeń:

9) rozpoznaje tematykę i problematykę poznanych tekstów oraz jej związek z programami epoki literackiej, zjawiskami społecznymi, historycznymi, egzystencjalnymi i estetycznymi; poddaje ją refleksji;

11) rozumie pojęcie motywu literackiego i toposu, rozpoznaje podstawowe motywy i toposy oraz dostrzega żywotność motywów biblijnych i antycznych w utworach literackich; określa ich rolę w tworzeniu znaczeń uniwersalnych;

15) wykorzystuje w interpretacji utworów literackich potrzebne konteksty, szczególnie kontekst historycznoliteracki, historyczny, polityczny, kulturowy, filozoficzny, biograficzny, mitologiczny, biblijny, egzystencjalny;

16) rozpoznaje obecne w utworach literackich wartości uniwersalne i narodowe; określa ich rolę i związek z problematyką utworu oraz znaczenie dla budowania własnego systemu wartości.

2. Odbiór tekstów kultury. Uczeń:

1) przetwarza i hierarchizuje informacje z tekstów, np. publicystycznych, popularnonaukowych, naukowych;

2) analizuje strukturę tekstu: odczytuje jego sens, główną myśl, sposób prowadzenia wywodu oraz argumentację;

6) odczytuje pozaliterackie teksty kultury, stosując kod właściwy w danej dziedzinie sztuki;

II. Kształcenie językowe.

1. Gramatyka języka polskiego. Uczeń:

1) wykorzystuje wiedzę z dziedziny fleksji, słowotwórstwa, frazeologii i składni w analizie i interpretacji tekstów oraz tworzeniu własnych wypowiedzi;

2. Zróżnicowanie języka. Uczeń:

7) rozpoznaje słownictwo o charakterze wartościującym; odróżnia słownictwo neutralne od słownictwa o zabarwieniu emocjonalnym, oficjalne od potocznego.

4. Ortografia i interpunkcja. Uczeń:

1) stosuje zasady ortografii i interpunkcji, w tym szczególnie: pisowni wielką i małą literą, pisowni łącznej i rozłącznej partykuły nie oraz partykuły -bym, -byś, -by z różnymi częściami mowy; pisowni zakończeń -ji, -ii, -i ; zapisu przedrostków roz-, bez-, wes-, wz-, ws-; pisowni przyimków złożonych; pisowni nosówek (a, ę) oraz połączeń om, on, em, en ; pisowni skrótów i skrótowców;

III. Tworzenie wypowiedzi.

1. Elementy retoryki. Uczeń:

1) formułuje tezy i argumenty w wypowiedzi ustnej i pisemnej przy użyciu odpowiednich konstrukcji składniowych;

2. Mówienie i pisanie. Uczeń:

6) tworzy spójne wypowiedzi w następujących formach gatunkowych: wypowiedź o charakterze argumentacyjnym, referat, szkic interpretacyjny, szkic krytyczny, definicja, hasło encyklopedyczne, notatka syntetyzująca;

IV. Samokształcenie.

2. porządkuje informacje w problemowe całości poprzez ich wartościowanie; syntetyzuje poznawane treści wokół problemu, tematu, zagadnienia oraz wykorzystuje je w swoich wypowiedziach;

6. wybiera z tekstu odpowiednie cytaty i stosuje je w wypowiedzi;

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji;
- kompetencje w zakresie wielojęzyczności;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje obywatelskie;
- kompetencje w zakresie świadomości i ekspresji kulturalnej.

Cele operacyjne. Uczeń:

- charakteryzuje wizerunek Jana III Sobieskiego utrwalony w kulturze polskiej,
- wskazuje cechy Sarmaty,
- opisuje sposób przedstawiania króla w dziełach malarskich,
- na podstawie tekstów krytycznoliterackich wyjaśnia funkcję społeczną mitu króla Sarmaty.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- ćwiczeń przedmiotowych;

- z użyciem komputera;
- metoda aktywizująca – spacer klasowy.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiałach;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda.

Przebieg lekcji

Przed lekcją:

1. Nauczyciel loguje się na platformie i udostępnia uczniom e-materiał „*Polonus pancerny, wąsaty, kontuszowy*” – *Jan III Sobieski, ideał Sarmaty*. Prosi uczestników zajęć o zapoznanie się z tekstem w sekcji „Przeczytaj” i następnie rozwiązanie ćwiczenia nr 2 zawartego w sekcji „Sprawdź się”.
2. **Przekład intersemiotyczny:** Chętni uczniowie przygotowują się do odegrania sceny opisanej we fragmencie *Pana Wołodyjowskiego* (cw. 6 z e-materiału). Osoba, która odegra rolę Sobieskiego, powinna być ubrana tak jak król na wybranym obrazie zamieszczonym w galerii e-materiału. Pozostali aktorzy powinni być ubrani i ucharakteryzowani na polskich szlachciców z epoki.

Faza wprowadzająca:

1. Lekcja rozpoczyna się od odegrania zaplanowanej sceny z *Pana Wołodyjowskiego*. W tle (na tablicy interaktywnej) nauczyciel wyświetla galerię wizerunków króla (z e-materiału). Uczniowie, którzy biorą udział w minispektaklu, powinni zadbać, by scena rozegrała się w uroczystym, podniosłym nastroju. Po zakończeniu prezentacji widzowie opisują swoje wrażenia i próbują na gorąco wskazać cechy króla. Jedna osoba zapisuje je na tablicy.
Wyświetlenie na tablicy treści zawartych w sekcji „Wprowadzenie”. Przybliżenie przez nauczyciela tematu i celów lekcji. Określenie wiążących dla uczniów kryteriów sukcesu.

Faza realizacyjna:

1. **Praca z multimedium.** Uczniowie w zespołach dwuosobowych zapoznają się z treścią materiału w sekcji „Galeria zdjęć interaktywnych” oraz poleceniem: 1 i 2 i wspólnie rozwiązują zadanie.
2. Nauczyciel rozpoczyna dyskusję na temat wizerunku króla Sarmaty utrwalonego w literaturze i malarstwie. Zadaje następujące pytanie: Jakie zabiegi wykorzystywali twórcy do przedstawienia postaci Jana III Sobieskiego? Jeśli uczniowie będą mieli problem z udzieleniem odpowiedzi, nauczyciel poleca, by indywidualnie rozwiązali ćw. 3 i 4 z e-materiału. Następnie prosi wybrane osoby o przedstawienie odpowiedzi i wraca do pytania o wizerunek króla. We wnioskach uczniów powinny się pojawić takie pojęcia jak: idealizacja, hiperbolizacja, sakralizacja.
3. W ostatniej części tej fazy lekcji uczniowie indywidualnie rozwiązują ćw. 7 i 8.

Faza podsumowująca:

1. Nauczyciel zadaje pytania podsumowujące, np. Jaką funkcję w społeczną spełnia mitologizowanie pewnych postaci? Jakie niebezpieczeństwa może powodować?

Praca domowa:

1. Wskaż postać historyczną, która pełniła w polskiej kulturze rolę podobną do odgrywanej przez Jana III Sobieskiego. Zastanów się, czy i jakie znaczenie ma kultywowanie pamięci o takich bohaterach.

Materiały pomocnicze:

- Zbigniew Wójcik, *Jan III Sobieski*, Warszawa 1991.
- Maria Bogucka, *Staropolskie obyczaje XVI i XVII wieku*, Warszawa 1994.

Wskazówki metodyczne

- Uczniowie mogą wykorzystać multimedium „Galeria zdjęć interaktywnych” jako inspirację do przygotowania własnej prezentacji multimedialnej.